

**Tamara Bjažić Klarin, *Za novi ljepši Zagreb.*
Arhitektonski i urbanistički natječaji međuratnog Zagreba 1918.–1941,
 Institut za povijest umjetnosti, Zagreb 2020.**

Архитектонски конкурси приређивани у међуратном раздобљу изградње Југославије (1918–1941), још увек нису свеобухватно историографски осветљени, иако о њима сведочи мноштво материјалних и посредних извора. Поред оригиналних докумената о њиховој организацији, току и исходу (службене објаве и пропозиције, поднета техничка документација, извештаји, каталози награђених радова), доступне су и јавне реакције које су након њих уследиле, забележене у стручној периодици и дневној штампи. Дуго времена успутно су помињани у монографијама истакнутих архитеката, најчешће без осврта на њихов унутрашњи контекст. Међутим, због утицаја на развој градитељске струке интересовање за конкурсе није јеђавало, поготово међу архитектама који су на њима учествовали. Тако је крајем седамдесетих година прошлог века, комбинујући мемоарски и историографски приступ, архитекта Бранислав Којић прилично објективно описао законодавни оквир и стручни амбијент београдских међуратних конкурса, износећи и листу од 60 најзначајнијих на држав-

ном нивоу. Исто важи и за документациони прилог архитектке Мате Бајлона, сведен на приказ 15 одабраних престоничких конкурса из раздобља 1930–1939. године, иако их је током међураћа организовано стотинак. У хрватској историографији се први оглед о једном међуратном загребачком конкурс појавио 1984. године.

Након распада СФРЈ, са повећањем дистанце од раздобља 1918–1941, а поготово од личности које су га стваралачки предводиле и чији утицај није опао ни у социјалистичком периоду, започета су темељитија истраживања тадашњих конкурса. Појавиле су се монографске студије у којима су знамените грађевине, осим као ауторска дела, потпуније разматране кроз конкурсну предисторију свог извођења. Истраживања су најпре била фокусирана на градове који су предњачили по броју расписаних конкурса, настојећи да реше нагомилане архитектонско-урбанистичке проблеме, почев од Сплита.

Проучавања међуратних конкурса су у последње две деценије унапредовала у свим бившим југословенским републикама, а поготово у Хрватској, кулминирајући исцрпном

монографијом архитекткиње др Тамаре Бјажић Кларин *Za novi ljepši Zagreb. Arhitektonski i urbanistički natječaji međuratnog Zagreba 1918.–1941*, објављене 2020. године. Књигу је издао Институт за повијест умјетности из Загреба у коме ауторка ради као виша научна сарадница. Део представљеног истраживања спроведен је на пројекту „ARTNET”, финансираног средствима Хрватске закладе за знаност.

Монографија је публикована на 380 страна текста у меком повезу. Расправно излагање је поткрепљено већим бројем црно-белих и колор илустрација (технички цртежи, скице, урбанистички планови, фотографије, мапе, дијаграми, графикони, изводи из штампе, периодике и конкурсних публикација). Одељено је на више тематских целина са посебним потпоглављима. Након „Uvoda”, следе „Popis i prostorna distribucija lokacija natječaja”, „Institucionalni okvir natječaja”, „Natječaji pojedinačno” и „Natječajni projekti”. Иза њих следе „Skraćenice”, „Literatura”, „Arhivski izvori i dokumentacija”, „Katalog arhitektonskih i urbanističkih natječaja 1918.–1941”, „Izvori ilustracija” и „Indeks”.

Током дугогодишњег истраживања, ауторка је разматрала све релевантне институционалне и приватне збирке техничке документације, објекте на терену, хемеротечку, фототечку и библиотечку грађу. Вишеструко је употпунила сазнања о загребачким међуратним конкурсима, приказујући 25 најзначајнијих (од 60 евидентираних), исправивши погрешне атрибуције, непрецизна датовања и лоцирања грађевина, уочена у претходним студијама. Систематизовала је и листу извора и литературе за сваки појединачни конкурс, драгоцену за будућа истраживања.

Инспирисана Тушековом монографијом о сплитским међуратним конкурсима из 1994. године (према сопственом сведочењу), ауторка се фокусира на три темељне проблемско-истраживачке целине. У првој разматра друштвене и законодавне предуслове приређених конкурса, при чему њихов број, врсту, програм и сврху сагледава у контексту загребачке локалне политике, инвеститорске климе и стања у архитектури и урбанизму. Пажњу усмерава на правилнички оквир опште конкурсне регулативе, пратећи њене промене од 1880. до 1939. године. Унутар друге целине акценат ставља на честе злоупотребе јавних процедура, оличене у манипулативном „намештању” конкурсних исхода од стране „премрежених” протагониста (инвеститора, чланова жирија и учесника), што је изазивало оправдане критике. Последња проблемско-истраживачка целина (најисцрпнија и са највише потпоглавља), усредсређена је на непосредну продукцију – архитектонске и урбанистичке конкурсне нацрте посматране кроз призму коришћених пројектантских метода, типологија и модела. Понуђена решења су разматрана у светлу усвајања нових пракси, пре свега интернационалних начела „новог грађења”, о којима је ауторка и раније писала. Представљени пројекти истовремено дају целовит преглед развоја архитектуре и урбанистичког планирања Загреба између два светска рата, док се илустративни материјал ишчитава на више нивоа. Завршни каталошки сегмент додатно обогаћује расправну елаборацију, показујући да су конкурсне утакмице мобилисале далеко већи број пројектаната од раније претпостављеног.

Уз обимну документациону базу, припреми монографије су знатно помогли информативни и критичко-полемички осврти објављивани у међуратној периодици и штампи, у којој су тадашњи конкурси преиспитивани са програмског, законодавног и квалитативног становишта. Већ тада је указивано на процедуралне нелогичности које су умањивале регуларност главнине утакмица, отварајући могућност за злоупотребе, при чему су изношени и предлози за њихово превазилажење.

Обједињавајући архитектонске са урбанистичким конкурсима, ауторка је показала да их не би требало посматрати одвојено, јер подједнако сведоче о друштвеним и стручним иницијативама које су водиле трансформацији међуратног Загреба (тада другог града по броју становника у Југославији), али која због многих ограничења није доследно спроведена. Уз примарно историографску, њен дискурс има и критичку пројективну димензију, јер указује на многе проблеме који прате тај условно најдемократичнији и најравноправнији облик стручног надметања, актуелне и данас.

Слика о учешћу београдских архитеката на загребачким конкурсима је овом приликом проширена, али не и комплетирана (што није ни био ауторкин основни циљ). Од раније је познато да су у међуратном Загребу извели само једну интерполацију (зграда Јосифа Храбовског на Виноградској цести 25 из 1932. год., арх. Андреј Васиљевич Папков, емигрант из Русије), јер у јакој конкуренцији хрватских и иностраних архитеката нису имали шансе за бројније реализације, што се потврдило и на анонимним конкурсима где су само једном добили другу награду. Међутим, важно је напоменути да у књизи није ни потенцирана национална класификација конкурсних учесника, већ је акценат стављен на број и пласман понуђених пројеката, чиме је створена документациона основа за слојевитије рекапитулације. Пошто није приложена листа свих пријављених такмичара на појединачним конкурсима, сем у случајевима где је одазив био мањи и где су наведени аутори без пласмана, може се закључити да свеобухватно идентификовање учесника из Београда, Новог Сада и Ниша (чија се имена потенцијално крију иза поднетих шифара), тек предстоји.

Од београдских пројектаната у књизи је издвојен емигрант из Русије Николај Васиљевич Васиљев (у књизи именован као Алексеј), који је освојио другу (тада највишу) награду на општем југословенском конкурс за Градску штедионицу (1922–1923). Његов приказани неизведени пројекат, предат под шифром „Наташа”, садржи изглед уличног прочеља, тлоцрте приземља, првог и другог спрата. Од радова новосадских аутора, публикован је нацрт Лазара Дунђерског за палату Берзе (1920–1921), док су остали архитекти из Србије поменути у каталогу приређених натечаја. Наведено је да су подлоге на конкурс за Закладни блок (1929) преузели Бранислав Којић, Јан Дубови и Бранко Максимовић, док је неименовани архитекта Димитријевић са Алфредом Либигом остао без пласмана. На конкурс за Генералну основу за изградњу, проширење и регулацију Загреба (1930–1931) без пласмана су остали инж. Александар Ацовић, архитекти Бранислав Маринковић, Михаило Радовановић и Љубисав Петровић.

Пре ове монографије знало се само за учешће Милана Злоковића на конкурс за загребачки СУЗОР (1924) и Бранислава Којића за Умјетнички дом (1930), где су обојица остала без награде. Међутим, новооткривени примери показују да је учешће архитеката из Србије на загребачким конкурсима било масовније, због чега би га требало подробније истражити, поготово што је на многим утакмицама поднето више десетина, па и стотина пријава, од којих већина није ауторски атрибуирана. С друге стране, потврдило се да у загребачким оцењивачким судовима није било београдских архитеката (за разлику од Сплита), док су истовремено у престоничким жиријима стручњаци из Хрватске активно учествовали, а такмичари из Загреба често освајали највише награде.

Инструктивна и прегледна, монографија Тамаре Бјажић Кларин историографима из Србије, али и из других држава у региону и Европе, биће незаобилазна при проучавању опуса архитеката који су на загребачким конкурсима учествовали као такмичари или чланови

жирија (неки и на више њих), због чега ће се на њу често позивати. И по другим параметрима, као што су начин класификовања и контекстуализовања сакупљених чињеница, више-струко је подстицајна истраживачима југословенске међуратне архитектуре, поготово оним који планирају да покрену сличне подухвате у својим срединама. Задуго ће бити узорна и у презентационо-документационом погледу, због чега добија заслужене похвале.

Александар Ђ. Кадијевић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
akadijev@f.bg.ac.rs